

CENTRAL ASIAN JOURNAL OF TRANSLATION STUDIES

№ 1(1) 2018

#1

KAZAKH ABLAIKHAN UNIVERSITY OF
INTERNATIONAL RELATIONS AND WORLD
LANGUAGES

PUBLIC FUND
"TRANSLATORS OF KAZAKHSTAN"

THE JOURNAL IS REGISTERED WITH THE MINISTRY OF INFORMATION AND COMMUNICATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

CERTIFICATE № 16822-Ж ASTANA, 2017

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ
УНИВЕРСИТЕТІ
ҚАЗАҚСТАН АУДАРМАШЫЛАРЫ ҚОРЫ

**ОРТАЛЫҚ-АЗИЯ
АУДАРМА ІСІ ЖУРНАЛЫ**

**ЦЕНТРАЛЬНО-АЗИАТСКИЙ ЖУРНАЛ
ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ**

**CENTRAL ASIAN JOURNAL OF
TRANSLATION STUDIES**

1(1) 2018

**ҚАНТАР-НАУРЫЗ 2018 Ж.
ЯНВАРЬ-МАРТ 2018 Г.
JANUARY-MARCH 2018**

Журнал 2018 жылдың қантар айынан шыға бастаған
Издается с января 2018 года
Published since January 2018

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published quarterly

Алматы 2018

Editor-in-chief

S.S. Kunanbaeva

Professor, Academician of National Academy of Sciences of the Republic of
Kazakhstan

Editorial board:

Supervising editors:

A.T. Chaklikova - dr. ped.sc., prof., Kazakh Ablai Khan University of IR&WL,
Kazakhstan

B.Mizamkhan – cand. phil.sc., assoc.prof., Kazakh Ablai Khan University of
IR&WL

N.A. Aubakir - M.A. – Kazakh Ablai Khan University of IR&WL, Kazakhstan

Associate editors:

G.S. Assanova (Ph.D.), Kazakh Ablai Khan University of IR&WL, Kazakhstan

K.M. Zhampeiis (cand.phil.sc.), Kazakh Ablai Khan University of IR&WL,
Kazakhstan

A.B. Baidullaeva (Ph.D.), Kazakh Ablai Khan University of IR&WL, Kazakhstan

Sh.O. Saimkulova (M.A.), Kazakh Ablai Khan University of IR&WL, Kazakhstan

Editorial staff:

Consulting editors:

Anna Oldfield – Ph.D., South Caroline University, USA

Christopher Baker – Professor, American University of Central Asia, Kyrgyzstan

U.M. Bakhtygereeva - Full Professor, RUDN University, Russia

Kim Chang Ho – Ph.D., Professor, Pusan University of Foreign Languages, South
Korea

V.I. Karasik - Full Professor, Volgograd Technical University, Russia

Shabdiz Orang – Ph.D., Kazakh Ablai Khan University of IR&WL, Kazakhstan

Central Asian Journal of Translation Studies. ISSN

Owner: Kazakh Ablai Khan University of international relations and world
languages, Almaty, Kazakhstan

The certificate of registration of a periodic publication in the Ministry of information
and communication of the Republic of Kazakhstan №16822-Ж issued in 2017 Astana

Editorial address: 200 Muratbayev street, Almaty, 050000

www.cajts.ablaikhan.kz

ІСКЕРИ ДИСКУРСТЫҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ АСПЕКТІЛЕРІ, МӘНМӘТІН МӘСЕЛЕСІ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Асанова Гульнар Сайрамбекқызы¹

¹PhD, доцент. Email: mergen-2009@mail.ru

Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері Университеті

Куркимбаева Айжан Мұратқызы²

²магистр, аға оқытушы

Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері Университеті
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа: Берілген мақала іскери дискурс, іскери қарым-қатынастағы мәдениетаралық коммуникативтік аспектілер, мәнмәтін мәселесі және іскери қарым-қатынаста коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыру мәселелеріне арналған. Мақалада студенттердің мәдениетаралық коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыру үшін атқарылуы тиіс шаралар, оны қалыптастыруда лингвистикалық және кросс-мәдени мәселелер қарастырылады, мәнмәтін терминіне анықтама беріледі және оның лингвистика мен мәдениетаралық қатысым саласындағы түрлері анықталады. Сондай-ақ іскери мәнмәтін, іскери дискурстың мәдениетаралық сипаты, іскери дискурстың жазбаша және ауызша жанрларына зерттеу жүргізіледі. Аталмыш мақала іскери дискурс және оның мәдениетаралық коммуникативтік аспектілеріне бағытталған, құнды теориялық ақпарат беретін мәселелерді қамтиды.

Тірек сөздер: дискурс, қарым-қатынас, хат-хабар алмасу, кросс-мәдени сипат, мәдениетаралық коммуникативтік құзіреттілік, мәнмәтін, парадигматикалық және синтагматикалық қатынас, іскери дискурс, іскери мәтін

«Іскери хат-хабар алмасу» курсы іскери хаттар мен құжаттарды дұрыс жазу, іскери хат-хабар түрлері, іскери хабарламалар, іскери есептер, ұсыныстар, еңбекке қатысты хаттар, электронды пошта мен факстық қарым-қатынастарды білуден басталады. Ағылшын тілін меңгеріп отырған студенттерге жазылымды меңгеру ең қиыны болып отыр, мұның себебі аудиториялық сабақтарда студенттердің көбінесе оқылым, тыңдалым және сөйлеу дағдыларына үйрену себеп болуы мүмкін. Хат жазу үдерісі қарым-қатынастың ең негізгі бөлігі, іскерлік пен өмірдің ең жақын бөлігі. Кез-келген хат немесе құжат жазушының өзіндік жазу сипаты, ойын мәнерлеп жеткізу өнері бар, дегенмен, хат-хабардың мазмұны мен құрылымы формалды болғандықтан мұндай хаттар мен құжаттар тілінде өзіндік қалыптасқан

тілдік бірліктер, сөз тіркестері, грамматикасы бар екенін ескерген жөн. Осы мақсатта іскери сауатты маман дайындау, хат пен құжат жазудың қырсырын үйрену өзекті болып тұр.

Іскери хат-хабар - іскери ағылшын тілінің осы салаға қатысты іскери хаттар мен құжаттар жазу сипаттарымен айналысатын бөлімі. Іскери хат-хабарды оқытудың мақсаты студенттерді іскери хаттар мен құжаттарды сауатты жазу мен түзуге үйрету; іскери хаттар мен құжаттардың лингвистикалық, мәдени, функционалды-стилдік, құрылымдық ерекшеліктерімен таныстыру, үйрету болып отыр. Іскери хат-хабарды оқытудың міндеттері осы салаға қатысты материалдарды сыни талдау; хат немесе құжат жазудың мақсатын, орынын, жағдаятын, рөлі мен мағынасын ашу;

іскери хат-хабардың өзіндік нақты лексикасын анықтау; іскери хаттар мен құжаттардың типологиялық жіктемесін беру; хат-хабарды дұрыс жазу мақсатында практикалық кеңестер беру; мәдени, коммуникативтік, жазу аспектілерін ескеріп тиімді хат-хабар жазудың шешімін табу.

Іскери қарым-қатынасты тиімді ету үшін студенттер төмендегі компоненттерді ескеруі тиіс:

1) шет тілін дұрыс меңгеру немесе шет тілі туралы хабары мен білімі болуы;

2) қарым-қатынасты тиімді ету үшін коммуникацияның жалпы сипаттары мен ерекшеліктерін білуі;

3) мәдениетаралық коммуникация құзіреттілігінің негізгі принциптерін (қарым-қатынас жасай алу қабілеті, екіжақты қажеттілік пен қызығушылық мақсатына жетуде коммуникация жасай алу, аз мөлшерде күш жұмсап, ештеңе жоғалтпастан нәтижеге жету) меңгеруі;

4) тиісті білім, қажетті мотивация, қабілетті іс-әрекет жасауы тиіс.

Студенттердің мәдениетаралық коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыру үшін төмендегідей шаралар атқарылуы тиіс:

1) тілден сабақ беретін мамандарды антропология, әлеуметтану, мәдениеттану, экономика, өнер, мәдениетаралық коммуникация, коммуникация теориясы, академиялық жазылым салалары бойынша арнайы дайындау;

2) мәдениет пен тіл үйрету, оны бағалау бойынша көп зерттеулер жасау;

3) оқу бөлімі басшылары оқу бағдарламаларына, емтихандарға, мемлекеттік стандарттарға мәдени компоненттерді енгізуі тиіс;

4) осы салада ұлттық конференциялар, семинарлар, шеберлік дәрістер, симпозиумдарды көптеп өткізу қажет;

5) мәдени және мәдениетаралық қарым-қатынас құзіреттіліктерін ескеріп оқу құралдарын, оқулықтар жазу;

6) студенттерге мәдениетаралық құзіреттілігіне арнайы білім беру, қабілеттерін қалыптастыруға үйрету мен ондай қабілеттерін бағалау жүйесін енгізу;

7) студенттер мен оқытушылардың шет елге, шетелдік мәдени тәжірибелерімен бөлісу, пікірталастар жүргізу.

Студенттердің мәдениетаралық құзіреттілігін қалыптастырудың нәтижесі ретінде төмендегідей лингвистикалық және кросс-мәдени мәселелер шешілуі тиіс:

1) оқып отырған тілді жете меңгеруі;

2) хат және құжат жазу мәнмәтінін жете ұғынуы;

3) хат жазу үдерісінде коммуникацияның вербалды түрін түсініп, зерделеуі;

4) хат жазу үдерісінде оқып отырған тілдің лексикасы мен грамматикасын, оның ережелерін басшылыққа алуы;

5) хат пен құжат жазудың формасын, форматын, стилін анықтауы;

6) хат жазу үдерісінде грамматикалық, әлеуметтік-лингвистикалық, дискурстық, стратегиялық құзіреттіліктерден білімі болуы;

7) хат жазып отырған мәдениеттің ережелерін, қағидаларын, нормасы мен стандарттарын жете білуі тиіс.

Мәдениетаралық коммуникация саласындағы әлеуметтік көріністер орын алатын арнайы мәнмәтіндер түрлері көптеп кездеседі, мәселен, денсаулық сақтау саласындағы мәнмәтін, білім және ғылым саласындағы мәнмәтін, іскери мәнмәтін, бұқаралық ақпарат саласындағы мәнмәтін, саяси мәнмәтін, әдеби мәнмәтін, заң мәнмәтіні т.б.

Берілген жұмыста мәдениетаралық қарым-қатынас саласындағы *іскери мәнмәтін* мәселесі де қарастырылмақ.

Соңғы жылдардың ғылыми ізденістерінде «мәнмәтін» ұғымы кең талқыланып, оған аса мән беріліп отыр. Аталған ұғымды дұрыс түсініп, оның басқа ұғымдармен ұқсастықтары мен айырмашылықтарын ашып көрсету әр ғылым саласының өзекті мәселелерінің бірі болып қалыптасты. Сондықтан да аталған еңбекте «мәнмәтін» ұғымына немесе мәселесіне, әсіресе қазіргі таңда жоғары оқу орындарының оқу бағдарламаларына енгізіліп отырған «Мәдениетаралық қарым-қатынас негіздері» пәніндегі, осы саладағы

орны мен рөліне тоқталып өтуді жөн санап отырмыз.

«Мәнмәтін» ұғымына берілетін анықтама мен оны түсіндіру оның қарастырылып отырған саласына байланысты. «Мәнмәтін» мәселесі қазіргі таңда лингвомәдениеттану, когнитивтік лингвистика, психолингвистика, жалпы лингвистика, коммуникативистика ғылымдары салаларында кең танылып, жиі талқыланып отыр. Ресей лингвистері «мәнмәтін» ұғымын «концепт» ұғымымен бірге қарастырып, оларды «концептосфера» саласына жатқызып бірге қарастырып жүр. Л.Г. Антонованың ойынша бұл екі ұғым коммуникативистика саласында қолданылып, бір жағынан коммуникативтік мінезқұлықты суреттеуші инструменталды жағынан, яғни, интеллектуалды-сөйлеу барысында ақпаратты ұйымдастырушы кодтарға итермелейді, ал екіншіден, концептуалды, әлеуметтік-прагматикалық тұрғыдан байланысты, яғни, тілдік тұлғаның заманауи мәдениет ұсынған қазіргі таңда қабылданған және үйренген құбылыстар, құндылықтар мен стереотиптерді ескере отырып қарым-қатынас жасауы (Антонова, 2008).

Ең алдымен «мәнмәтін» ұғымы немесе мәселесі тіл үйретудің міндетті саласы лексикология пәнінде қарастырылып одан әрі басқа салаларда жалғасын табады.

Лексикологиялық тұрғыдан қарастырғанда мәнмәтін сөз мағынасының парадигматикалық және синтагматикалық қатынастары арқылы анықталады, яғни, сөз мағынасы сөздер арасында орын алатын ішкі тілдік қатынастар арқылы ұғынылады. Сөздің мұндай қатынастарының екі түрі бар, парадигматикалық және синтагматикалық.

Сөздің парадигматикалық қатынасы сөз мағынасын сол сөзге қатысы бар мағыналас, ұқсас сөз бірліктеріне жататын, сол сөздің ассоциативті бірліктері арқылы түсінуге мүмкіндік береді. Мәселен, синонимдер тізбегі, лексикалық-семантикалық топтар, семасиологиялық жақтан қатысты сөздер арқылы беріледі.

Сөздің синтагматикалық қатынасы сөз мағынасын түрлі мәнмәтіндерде сөйлеу барысында анықтауға мүмкіндік береді.

Синтагматикалық қатынаста сөз мағынасы түрлі мәнмәтіндегі мағынасына тәуелді.

Мәнмәтін дегеніміз сөздің жеке мағынасын анықтауға қажетті сөйлеу үдерісінің шағын көрінісі. Кез келген лексикалық бірліктің семантикалық құрылымын толығымен түсіну сөзде қолданыс табатын түрлі мәнмәтіндерді оқып-үйренуден кейін жүзеге асады. Сондықтан, сөздің жеке мағынасын түсіну үшін лингвистикалық мән-мәтіндердің мынадай түрлері кездеседі: лексикалық, грамматикалық, сыртқы лингвистикалық немесе жағдаят мәнмәтіні, жалпы мәнмәтіндік ассоциациялар немесе тақырыптық топтар.

Лексикалық мәнмәтінде қарастырылып отырған мәнмәтіндегі полисемантикалық сөздермен байланысты лексикалық бірліктер тобы қарастырылады. Мәселен, ағылшын тіліндегі *to take* етістігі жеке қарастырсақ оның бастапқы мағынасы “*lay hold of with the hands, grasp, seize*” - алу, қолмен алу деген мағынаға саяды, егер ол етістікті транспорт түрін білдіретін лексикалық топпен біріктіре қарастырсақ (*to take the tram, the bus, train – көлік түрлеріне отыру*) *to go – жүру* етістігімен синонимдес мағынаға ие болады. Мұндай құбылысты, мәселен, полисемантикалық сөздің жеке мағынасын сүйреттеуіміз керек болса, бұл сөзді осыған ұқсас лексикалық топтың мүшелерімен қатыстырып қолдануға болатынын байқаймыз. Мысалы: *handsome + man, person; size, reward, sum – мағынасы келбетті, әдемі* деген мағынаны ғана емес сонымен бірге *қомақты ақша, сома* деген мағынаны да береді. Лексикалық мән-мәтіндерде анықталатын сөздің жеке мағынасы кейде лексикалық (немесе фразеологиялық) тұрғыдан шектеулі, тұйық, өйткені мұндай мағыналар нақты лексикалық мәнмәтіндерде ғана анықталады.

Грамматикалық мәнмәтінде полисемантикалық сөздердің жеке мағынасын ашуда грамматикалық құрылымдар қызмет етеді, мәселен, *to make - жасау* етістігінің бір мағынасы “*to force, to induce*” - *міндеттеу, мәжбүрлеу* « *to make smb do smth* » - *біреуді бір нәрсе істеуге мәжбүрлеу* деген құрылымда грамматикалық мән-мәтінде ғана кездеседі

немесе басқа сөздік қатарда бұл тіркестің мағынасы “*to become*”. “*to turn out to be*” - «болу, саналу» деген мағынада басқа грамматикалық құрылымда қарастырылады, мағынасы «*жақсы әйел болу, жақсы оқыушы болу, саналу*», яғни, *етістік + сын есім + зат есім* құрылымында кездеседі.

Лексикалық және грамматикалық мәнмәтіндер *вербалды* немесе *лингвистикалық мәнмәтіндер* деп те аталады.

Сыртқы лингвистикалық мәнмәтіндерде (жағдаят мәнмәтінінде) сөз мағынасы лингвистикалық әсерлерге емес сол сөз қолданылып отырған өзекті сөйлеу жағдаятында анықталады.

Жалпы мәнмәтіндік ассоциацияларда (тақырыптық топтарда) сөз мағынасы сөздің нақты қайталанатын мәнмәтіндерде қолданылуына байланысты. Тақырыптық топтағы сөздер жалпы мәнмәтіндік ассоциациялар арқылы сөйлем көлемінде бірлесіп, нәрселер мен оқиғалар арақатынасын көрсетеді. Тақырыптық топқа жататын сөздер түрлі сөз таптарына жатады, мағынасы жағынан барлық мағыналарды ашатын жалпы ұқсастықтары жоқ болуы мүмкін. Мән-мәтіндік ассоциациялар белгілі бір тілде сөйлеуші белгілі бір сөзді қажет ететін жағдаят мәнмәтініне байланысты түзіледі. Мәселен, *journey-train-taxi-bags-ticket; shopping – prices, of the goods we buy, sell*.

Сыртқы лингвистикалық және жалпы мәнмәтіндік ассоциациялар *сыртқы лингвистикалық* немесе *вербалды емес мәнмәтіндер* деп те аталады (Arnold, 1986).

Мәнмәтіннің мәдениетаралық тұрғыдан басқа түсіндірмелері бар. Мұндай жағдаятта мәнмәтін - коммуникация, яғни, қарым-қатынас арқылы түсіндіріледі. Сондықтан қарым-қатынасқа тоқтала кеткен жөн. Қарым-қатынасқа берілген анықтамалар өте көп, дегенмен мәдениетаралық коммуникацияда ең маңызды анықтамалардың бірі осы аталған мәнмәтін мәселесімен тығыз байланысты.

Коммуникация дегеніміз адамдар ой бөлісуін қалыптастыратын белгілік, айқындаушы, жылжымалы немесе ауыспалы, мәнмәтіндік үдерісті айтамыз. Осы анықтамада біздің назарымызды

аударатын коммуникацияның мәнмәтіндік үдеріс ретінде қарастырылуы. Барлық қарым-қатынас мәнмәтін деп аталатын жағдаят немесе фрейм. *Мәдениетаралық қарым-қатынас саласындағы мәнмәтін* дегеніміз адамдар кездесетін орын, бірге болудың әлеуметтік мақсаты, қарым-қатынас табиғаты. Сондықтан, мән-мәтін, хабарлама алмасу орын алатын физикалық, әлеуметтік және тұлғааралық жағдаяттардан тұрады (Бабушкин, 1996).

Физикалық мәнмәтін қарым-қатынас жасаушылардың іште немесе сыртта қарым-қатынас жасауы, топпен немесе жеке араласуы, жалпы немесе жеке, жақын немесе алыс, жылы немесе суық, ашық немесе тұйық қарым-қатынас жасауынан тұрады. Мәселен, жол жағасындағы адам көп баратын кафедегі түстік ас кезіндегі қарым-қатынас пен жеке, шағын қоғамдық орындағы шырақ жанындағы кешкі ас кезіндегі қарым-қатынас барысындағы тақырып пен сөздік қор, сөз тіркестері бәрі бір-бірінен мүлдем алшақ нәрсе. Физикалық мәнмәтін жөніндегі білім қандай мақсатта жеткізілетін мағына мен қарым-қатынастың қандай түрі қажет екені туралы маңызды мәлімет беруге ықпал етеді.

Әлеуметтік мәнмәтін негізінде түрлі әлеуметтік оқиғалар орын алуы тиіс ережеге сай болатын қарым-қатынас түрлері жөнінде адамдар бойында кездесетін кеңінен ой бөлісулері. Мәселен, қаза кезіндегі қарым-қатынас түрі көңіл көтеру басқосуларында болатын қарым-қатынас түрінен өзгеше, дәрісхана ішінде болатын қарым-қатынас түрі, футбол алаңында болатын қарым-қатынас түрінен өзгеше. Дегенмен, басқа мәдениет өкілдері арасында болатын қарым-қатынастағы әлеуметтік мәнмәтінді түсіну арасында көптеген қиыншылықтар туындайды, өйткені басқа мәдениет өкілдерімен қарым-қатынас жасағанда қандай дұрыс мінезқұлық таныту керектігі мен нені шектеу, неге тиым салу керектігі әртүрлі.

Тұлғааралық мәнмәтін бір-бірімен қарым-қатынас жасау барысындағы айырмашылық нәтижесі ретіндегі басқалардың мінез-құлықтары жайлы адамдардың күтетін болжамдары. Оқытушы мен студенттер арасындағы қарым-қатынас,

аудиториядан тыс мән-мәтінде болса да, жақын достар арасындағы қарым-қатынастан өзгеше. Достар арасындағы қарым-қатынас таныстар, әріптестер, жанұя мүшелері арасындағы қарым-қатынастан өзгеше.

Қарым-қатынас мәнмәтіні әлеуметтік көріністерде орын алатын жағдаяттар немесе оқиғалар. Мән-мәтін қарым-қатынас тәжірибесіндегі маңызды қадамдар жасаудың мәні, онда қандай түрлі мінез-құлықтарды күту керектігін, осындай қарым-қатынастарда немесе жағдаяттарда қандай дұрыс және тиімді қадам жасау туралы анықтама беруші оқиғалар мен жағдаяттар (Исабеков, 2010).

Мәдениетаралық коммуникация саласындағы әлеуметтік көріністер орын алатын арнайы мәнмәтіндер түрлері көптеп кездеседі, мәселен, денсаулық сақтау саласындағы мәнмәтін, білім және ғылым саласындағы мәнмәтін, іскери мәнмәтін, бұқаралық ақпарат саласындағы мәнмәтін, саяси мәнмәтін, әдеби мәнмәтін, заң мәнмәтіні т.б.

Іскери мәнмәтін мәдениетаралық қарым-қатынас саласында ең қажетті, маңызды тақырыптардың бірі. Саудасаттық, көпұлтты ұйымдар мен мекемелер, бір елден екінші елге тауар әкелу мен алмасу мәселелерімен күнделікті өмірде кездесіп отырмыз. Адам немесе тұлға мәдениетаралық іскери әлемде негізгі қызмет атқарады. Жұмыс барысында сіз күнделікті мәдениетаралық іскери мән-мәтінмен бетпе-бет келесіз, сіздің кейбір тұтынушыларыңыз, әріптестеріңіз, басшыларыңыз, жұмысшыларыңыз сіздің мәдениеттен мүлде басқа мәдениет өкілдері болуы мүмкін. Қазіргі таңда көптеген мекемелерде бір елде туылып, екінші елде білім алып, басқа елде жұмыс істеуі әбден мүмкін. Көптеген жобалар түрлі мамандар арқылы жасалып, келесі бір елге электронды түрде бір күн ішінде жіберілуі мүмкін.

Мәдениетаралық қарым-қатынас іскери мәнмәтінде жеңіл, жылдам және арзан қарым-қатынас мүмкіндігін көздейді (Кұнанбаева, 2010).

Іскери мәнмәтін төмендегідей мәдениетаралық білім мен құзіреттілікті қажет етеді:

- іскери қарым-қатынасты дұрыс ұйымдастыру, мекеме құзіретін жеке тұлға таныстыра ма әлде, келіссөзге бірнеше тұлғалар қатыса ала ма деген мәселе, яғни, келіссөз жүргізгісі келіп отырған ел мәдениетін, қарым-қатынас үдерісін, қандай мәдени мінезқұлық таныту керектігін білу;

- уақыт және кеңістік мәселесін жете түсіну; түрлі мәдениет жіктеулерін білу және ұғыну, оларды қарым-қатынас жасауда дұрыс пайдалану (индивидуалистік және коллективистік мәдениет, универсалды немесе нақты мәдениет, төмен - немесе жоғары-мәнмәтіндік мәдениет, еркек немесе әйел арасындағы мәдениет, діни мәдениет, кәсіби мәдениет, әлеуметтік мәдениет);

- келіссөздер мен келісімшарттар мағынасын түсіну;

- іскери хат-хабар алмасу немесе жазбаша іскери мәнмәтінін жете түсіну, айырмашылықтарын ұғыну;

- іскери қарым-қатынаста тілдің рөлі мен қандай сөздік қор немесе сөз тіркестерін қолдану тиімділігін білу; қарым-қатынастың вербалды немесе бейвербалды түрін ескеріп, өз қарым-қатынасына барған елінің ерекшеліктерін ескеріп дұрыс қолдана білу;

- командалық немесе топтық іскерлік жасай алу қабілетін меңгеру; мәдениетаралық және қарым-қатынас құзырлығын меңгеру, т.б.

Мәдениетаралық коммуникацияда мәдениетаралық коммуникативтік құзіреттілікті, іскери мәнмәтінді дұрыс қарым-қатынасты ұйымдастырмағандықтан дауласу орын алуы мүмкін.

Мәдениетаралық коммуникацияда түсінбеушіліктің, дауласудың, келіспеушіліктің пайда болуының бірнеше себептері бар:

1) Алынған ақпараттағы айырмашылықтар мен коммуниканттардың ақпаратты әртүрлі деңгейде меңгеруі, мәселен, коммуниканттың біреуі қаралатын мәселе туралы, оған деген екінші адамның

көзқарасы, жоспары, мотиві (уәжі) т.б. көп мағлұмат алған, ал екіншісінде ондай мағлұмат жоқ. Мұның өзі екінші адамның біріншінің іс –әрекетін тым жоғары бағалауға, өзінің төменірек тұруына әкеліп соғады. Бұл үлкен қателік.

2) Пайдаланылатын ақпараттың түріне қарай пайда болған қателік, яғни «жалған келісім қателігі» Адамға өзінің іс-әрекеті дұрыс, дағдылы болып көрінеді. Ал егер басқа адам басқаша іс-қимыл жасаса – ол қате, дұрыс емес деп есептелінеді.

3) Мотивациялық (уәждік) қателік. Адамдар белгілі бір жетістікті жеке өзінікі деп түсінуге бейімделген, ал жетістікке қол жетпеген жағдайда, яғни сәтсіздікке ұшыраса ол белгілі бір себептерге, жағдаятқа байланысты деп түсінеді.

4) Келіспеушілік (конфликт) – коммуниканттардың пікірлерінің, іс-әрекеттерінің сәйкес келмеуінен барып шығады (Львонтьев, 1993).

Мәдениетаралық коммуникация кезінде ол мәдениет қарсыласуы не бәсекелестік көрсетпейді, ол тек коммуникацияның бұзылуы. Оның басты себебі көбіне мәдени ерекшеліктерді түсінбеу, білмеу.

Келіспеушіліктің негізгі үш себебі бар: а) коммуниканттардың жеке басты ерекшеліктері. Оларға бірбеткейлік, мансапқорлық, сенімсіздік, қыңырлық, бейімделуге қабілетсіздік, атакқұмарлық т.б. жатады; ә) әлеуметтік қатынастағы бәсекелестік, келісімге дайын болмау, қабілеттілігін, іске икемдігін түсінбеу, бағаламау, әртүрлі мақсат және оған қол жеткізудің әдіс-тәсілдерінің, жолдарының сәйкес келмеуі; б) ұйымдастыру шараларындағы қатынастар – қате түсініктеме, қарама-қарсы қойылған мақсат ережелердің әрдайым өзгере беруі, рөлдер мен бағыттардың өзгеруі, шамадан артық жұмыс т.б. Коммуникация кезіндегі осындай қателіктер негізінен қате атрибуцияға байланысты (Рысалды, 2013-984-987).

Қазіргі таңда алдыңғы қатарлы бағыттардың бірі коммуникативтік мінезқұлықтың ерекшеліктерін түрлі әлеуметтік сфераларда бір әлеумет өкілдері немесе түрлі мәдениет әлеумет өкілдері

арасында оқу ең қажетті мәселе болып отыр.

Іскери ағылшын тілінде сөйлейтін әлеумет өкілдерінің коммуникативтік мінезқұлықтары стратегияларын, лингвомәдениет және мәдени ерекшеліктерін оқып үйрену ол тілде сөйлемейтін адамдарды концептуалды жүйеге, әлемді тану мен шет тілінде сөйлейтін адамдар құндылықтарына бағыттау, мәдениетаралық алшақтықты жақындастыру, оларды іскери мәдениетке икемді болуына дайындығын тәрбиелеу, шет тілінде кәсіби ынтымақтастық жасау үдерістерімен қамтамасыз ету заман талабы болып отыр.

Іскери орта өкілдерінің белсенді мәдениетаралық кәсіби байланыс жасауы өзара түсінісу үдерісінде адекватты коммуникативтік мінезқұлық таныту, кәсіби ынтымақтастық байланысын орнату, шет тілдерін жоғары деңгейде меңгеру, қарапайым мәселелерді шешу кезінде коммуникацияға қатысушылардың әлеуметтік-мәдени түрлілікті қабылдау мен ұғыну негізі болып отыр (Донец, 2004).

Сондықтан болашақ мамандарды кәсіби мағынасы бар мәдениетаралық іскери байланыста коммуникативті бағытталған шет тілін меңгерту қажеттігі туындап отыр. Іскери қарым-қатынас тиімді болуы үшін тек шет тілінің лексикалық, грамматикалық жүйесін меңгеріп қана қоймай іскери қарым-қатынас жасаудың коммуникативтік ойын, стратегиясын меңгеру қажет.

Ақпаратты жеткізуші және іскери қарым-қатынас бірлігі ретінде мәтін, оны түбегейлі түсінуді, оны түсінуші тек тілдік қабілетке ғана ие болмауы тиіс, сонымен қатар оны жіберуші тұлғаның әлеуметтік-психологиялық, мәдени білімін қажет етеді.

Мәдениетаралық іскери қарым-қатынас – мәдени есеңгіреуді жеңу, шетелдік серіктеспен өзара түсінушілікті қалыптастыру өнері. Мәдениетаралық іскери қарым-қатынас әлеуметтік факторлармен ғана анықталмайды, сонымен бірге коммуниканттар мәдениет пәні стереотиптік-мінезқұлықтық шарттарын анықтайды. Шет тілін қолдануда іскери серіктестер мәдени

білімді меңгереді, басқа тілде сөйлеушілердің ділін (менталитетін) түсіну қабілеті қалыптасады. Мәдениетаралық іскери қарым-қатынастың белсенді болуы ұлттық дәстүрлерде қалыптасқан мінез-құлық стереотиптерін түсінуді және қабылдауды талап етеді. Тіл мен іскери мәдениетті зерттеу жайдан жай қалыптасқан жоқ, Е. Хатчтың ойынша, іскери мәдениет ұрпақтан ұрпаққа жеткізілетін ұлттық реалия ретінде тілде берілетін ойлау қабілетінен, мінез-құлықтан, этикет ережелерінен, экономикалық қызметтен тұрады. Мәдениетаралық іскери қарым-қатынасқа қатысушылар мақсатқа жетуге бағытталған, ол вербалды немесе бейвербалды формаларды ескере отырып іскери немесе кәсіби ақпаратты жеткізу мен алмасу деген сөз.

Көптеген мәдениеттерде жазбаша жанрларды ұйымдастырудың әртүрлі формалары кездеседі. Дегенмен, зерттеушілер әліде ағылшын тілі стандарттарына сүйеніп отыр, өйткені олардың қалыптасқан стандарттары мен конвенциялары бар. Бірақ қазіргі таңда түрлі мәдениеттерде жанрларды салыстыру жұмыстары көптеп кездесуде, іскери әлем күннен күнге кішірейіп бара жатыр сондықтан мәдениетаралық ынтымақтастық зор маңызға ие болып отыр. Сондықтан зерттеушілер «төменгі-контекстегі мәдениет» және «жоғары-контекстегі мәдениет» деп бөлінетін мәдениет түрлері мәселелерін көтеріп отыр. «Төменгі-контексті мәдениетке» тән елдер қатарына АҚШ, Германия, Норвегия, Канада, Финляндия, Швеция, жалпы Батыс Еуропалық елдер жатады, ал « жоғары-контексті мәдениетке» тән елдер қатарына Жапония, Корея, Қытай, Арабия, Латын Америка, Италия, Африка, жалпы Азия елдері жатады. «Төменгі-контексті мәдениетте» вербалды коммуникация қажет, коммуникация мағынасы мен оны түсіну не айтылды содан туындайды, өзара қарым-қатынас шектеулі, өзгеріске тез және оңай ұшырайды. «Жоғары-контекстік мәдениетте» коммуникация мағынасы мен оны түсіну адамның мекемедегі деңгейіне, коммуниканттар

арасындағы қарым-қатынасқа баға беруінен туындайды, вербалды коммуникация тура емес, сипаты ашық емес. Г. Хофштеденің 1967-1978 жылдар аралығында 50 елде жасаған зерттеулері бойынша ең үлкен жобасында индивидуализм, коллективизм; билік дистанциясы; анықтылығы басымдылықты болдырмау; мәдениеттегі әйел немесе еркекке тән нәрселер параметрлері бойынша берген анықтамасынан кейін ол барлық елде менеджерлердің түгелі дерлік бірдей емес деген қорытындыға келді. Ұлттық мәдениет оларға өзіндік із салып белгі қалдырады деді (Milton, 1998).

Іскери дискурстың жазбаша және ауызша жанрларын зерттеуде негізгі теориялық сұрақтар қатарына жанрдың лингвистикалық және прагматикалық ерекшеліктері, тіл мен мәнмәтін, интерактанттар рөлі мен жағдаяттары, жанрдың мазмұны мен формасы, жанрдың құрылымы мен стилі, қарым-қатынас құралы ретіндегі жанрдың рөлі мен статусы, жанрларды салыстыру, дискурс, метадискурс, регистр, жанрдың мәтіндік сипаты, жанрдың интерактивті сипаты, автор стратегиялары, жанрдың әлеуметтік лингвистикалық және мәдениетаралық, ұлттық-мәдени ерекшеліктері, корпоративті мәдениет және жанр, жанрды оқудағы методикалық мәселелер, жанрдың тарихы мен өзгерісі сияқты мәселелер қарастырылады. Іскери дискурс жанрын зерттеу аспектілері қарастырып отырған ұғымның жан-жақты мәселе екенін және оны суреттеуде қажетті сипаттамаларды анықтауды қажет етеді. Осы тұста іскери дискурс жанрына анықтама беруге болады: «*Іскери дискурс жанры* – ресми-іс стилі бар дискурс, қоғам мүшелеріне жалпы мақсат қоятын берілген іскери мәнмәтінде түрлі іскери дискурс түрлерінде кездесетін оның әлеуметтік әрекетін орындаушы мәтін түрлері» (McCarthy, 1991).

Іскери дискурс саласында жасалған зерттеулер іскери дискурс жанрын ауызша және жазбаша түрге бөліп қарастыруға жол ашты. Іскери дискурстың жазбаша түрлеріне *хаттар (түрлі жағдаяттарда жазылатын), электронды хаттар, есептер, факспен жіберілетін хаттар*

түрі, мемо, жоба, жоба бойынша ұсыныс, келісімшарт, түйіндеме, пікірлер мен негіздемелер жатады, ал іскери дискурстың ауызша түрлеріне – келіссөздер, сұхбат, телефонмен сөйлесу, конференция, презентациялар, ауызша есептер жатады.

Іскери дискурс бір бөлігі мәтін болып саналатын динамикалық үдеріс. Мәтіннен басқа дискурс мәтіннің пайда болуы мен оның қабылдануын, менталды үдерістерді анықтайтын әлеуметтік жағдайлардан тұрады.

Жазбаша ресми-іс дискурсы ең алдымен мәтін ретінде ұсынылған, бірақ онымен ғана шектеліп қалмайтын экстралингвистикалық факторлармен жиынтықта қарастырылатын сөйлеу туындысы, коммуникация актісінің үдерісі мен нәтижесі ретінде қарастырылады. Жазбаша ресми-іскери мәтін - мәтінге тән барлық категориялық сипатқа ие, оның әлеуметтік және коммуникативтік қызмет етуіне, ұлттық-мәдени құндылығына бағытталған іскери байланыс түрі.

«Іскери мәтін» ұғымы жазбаша мәтіндердің үлкен тобын құрады: анықтамалар, баяндама хаттар, түйіндер, хаттамалар, келісімшарттар, жеделхаттар, меморандумдер, электронды хаттар, іскери хаттар т.б.

Г.Г. Бүркітбаеваның берген кестесіне сай жазбаша іскери дискурс жанрлары: 1) жазылым (құрылымы мен стилі; мазмұны мен формасы; тіл мен мәнмәтін; метадискурс; іскери хат-хабар мәтіндерінің лингвостилистикалық, прагматикалық аспектілері); 2) E-mail (формасы мен құрылымы; байланыстың жаңа құралының статусы мен рөлі; лингвистикалық аспектілері; интерактанттар рөлі; әлеуметтік және мәдениетаралық ерекшеліктері; мәтіндік сипаты; интерактивті сипаты; метадискурс; регистр; оны қолданудағы гендерлік ерекшеліктері); 3) есеп (мәнмәтін, жағдаят, корпоративті мәдениеті; автордың жанры, дискурс, стратегиялары, лингвистикалық ерекшеліктері); 4) факсималды хабарлама (мәтіннің құрылымдық, функционалдық анализі; жанрлық ерекшеліктері; мәдениетаралық, корпоративтік

аспектілері; интертекстуалдылық); 5) телекс (дискурс, тілдік ерекшеліктері, факс және телефонмен сөйлесумен салыстыру); 6) мемо (жанрлық ерекшеліктері; жанр формасы мен мазмұны; мемо жанрының тарихы; жанрдың өзгеруі; мемо және хат форматын салыстыру); 7) жоба (мәнмәтін аспектілері, жанр, дискурс, тілдік ерекшеліктері); 8) жоба бойынша ұсыныс (жанр мазмұны мен формасы, риторикалық іс-әрекет ретінде жанрлар тиімділігі, жанрлық ұйымдастыру ережелері); 9) келісімшарт/шарт (құрылымдық, тілдік ерекшеліктері, келісімшарт мәтіндерінің прагматикалық аспектілері); 10) түйіндеме (құжатты тілдік және мазмұндық рәсімдеудің корпоративті талаптары); 11) ұсыныс хат (жанр мазмұны мен формасы, риторикалық іс-әрекет ретінде жанрлар тиімділігі, жанрлық ұйымдастыру ережелері); 12) қолдау хат (құрылымы мен тілдік ерекшеліктері) (Буркитбаева, 2005).

Іскери қарым-қатынас, оның жазбаша түрлері қазіргі кезде жалпы коммуникацияда ерекше мәнге ие болып отыр, себебі тілдік қарым-қатынастың ауызша түрі-телефон арқылы сөйлесу, ауызша келіссөздер, кездесулер және т.б.-әдетте нақты рәсімделмейді, мұндай коммуникация үлгісі үшінші адамға жеткізілгенде, мазмұны мен құрылымы жағынан өзгеріп, келіспеушіліктер мен түсініспеушілікке әкеліп соқтыруы мүмкін, әрі құпиялық та сақталмайды.

Іскери дискурстың жазбаша түрінде көптеген зерттеушілер анализдеріне сүйенсек ең қажетті параметрлер:

- әлеуметтік және ұйымдастырушы, корпоративті мәнмәтін;
- корпоративтік мәдениет;
- коммуникативтік жағдаят;
- коммуниканттардың іскери деңгейі мен жеке сапасы;
- коммуниканттар арасындағы қарым-қатынас;
- автор мен оқырманның мақсаты;
- мәтіннің интеракциялық күші;
- мәтіннің интеракциялық құрылымы;
- интеракцияның тілдік ерекшеліктері;

- тілдік параметрлер.

Іскери дискурс шеңбері өзінің арнайы білім арқылы жүзеге асатын кәсіби қарым-қатынасты анықтаушы әлеуметтік коммуникацияның арнайы түрі орын алады; арнайы кәсіби қарым-қатынас адамдардың кәсібіне сай нақты мазмұндық-пәндік болады; іскери дискурстың тұлғааралық зонасы да бар, мұнда шетел мәдениетіндегі мінез-құлық нормаларын да білуі тиіс. Мәдениетаралық іскери байланыс стратегияларын талдағаннан соң Т.Н.Астафурова үш түрлі стратегия ұсынады: *компенсациялық, ұйымдастырушылық, риторикалық.* *Компенсациялық стратегия* коммуникация барысында орын алған қателіктер мен олқылықтардың орнын толтыруға бағытталған; *ұйымдастырушылық стратегия* шетелдік коммуниканттар арасындағы мәтіндік іс-әрекетті ұйымдастыру мен құруға бағытталған; *риторикалық стратегия* серіктеске имплицитті және эксплицитті әсер етуге бағытталған. Іскери дискурс ерекшелігін анықтаушы сипаттамасы – талқыланып отырған іскери мәселе бойынша ортақ шешімге келу мақсатында орын алатын іскер адамның кәсіби іс-әрекетімен шектелген байланыс болуы. Іскери дискурстың ауызша жанрында оған алдын ала дайындалу, оны бастау, мәлімет беру, аргументтілік, шешім қабылдау, ақпараттандыру, түсінбеу және оны түсіндіруін талап ету, міндеттерді қабылдау, баға беру сияқты коммуникативтік акттер орын алады. Іскери дискурстың жазбаша түрінде статустық байланысты орнату, назарын аудару, қызығушылығын қадағалау, ақпаратты өзекті ету, нақты іс-әрекеттер жасауға шақыру сияқты коммуникативтік акттілер орын алады (Кибанов, Захаров және Коновалова, 2003).

А.О. Стеблецова іскери қарым-қатынастың коммуникативтік жағдаяттарға байланысты мынадай ерекшеліктерін атап көрсетеді:

1) іскери қарым-қатынас нормативті жағдаятта жүзеге асады;

2) іскери қарым-қатынас оның қатысушыларымен жүзеге асады;

3) іскери қарым-қатынас стандартты, типтік қоғамдық жағдаяттарда іске асады.

Бүгінгі технология мен ақпарат дамыған ғасырда адамдар жан-жақты болумен қатар терең білімді, білікті болулары қажет.

Сол себепті еліміз егеменділігін алғаннан кейін, елімізде көптеген өзгерістер, қайта құру науқаны басталды.

Бұл жерде тіл меңгерген оқытушылар мен мұғалімдер үшін педагогикалық қызметпен бірге біршама мүмкіншіліктер пайда болды, яғни атап айтсақ:

- шет ел азаматтарына орыс тілі немесе қазақ тілі және осы тілдердің мәдениетін оқыту;

- батыстық компаниялармен тығыс жұмыс жасап, олардың оқыту бағдарламаларына қатысу;

- тіл маманы ретінде мемлекеттік немесе шетел білім беру жобаларына қатысу;

- түрлі салада жұмыс істейтін мамандарға кәсіби ағылшын тілін үйрету;

- іскери кездесулер, семинарлар өткізу және басшылық ету, т.б.

Сөйлеу тіл арқылы жүзеге асатын болғандықтан, ол белгілі бір мақсатпен айтылып, прагматикалық қызметімен сипатталады. Тілдің ықпал етуші қызметі сөйлеу әрекеті мен сөйлеу актілерінен көрінеді, себебі сөйлеу арқылы қарым-қатынас қалыптасқан. Соның нәтижесінде адамдар бір-біріне ықпал жасап, белгілі іс-әрекетке итермелейді (Тюрина, 2012).

Іскери этикасының басты көрінісін *сөйлеу мәдениеті* құрайды. Ол тілді жақсы меңгеріп, таза сөйлеумен сипатталады. Сөйлеу мәдениеті, төл мәдениеті адамның ішкі жан дүниесіне, қоршаған ортаға қарым-қатынасын, жоғары этикалық және эстетикалық талғамдарын байқатады.

Сөйлеу тілінің мәдениеті дұрыс сөйлей білудің мәдени құбылыстарын да қамтиды. Дұрыс сөйлей білудің өзі әдеби тілімізді дұрыс пайдалана білуге негізделеді.

Ю.А.Бельчиков сөйлеу мәдениеті ұлттың жазбаша және ауызша берілуінен көрінетін, дұрыс, нақты және көркем сөйлем бейнеленген мәдени-тарихи

категориялардың бірі деп ой қорытады. Ол сөйлеу мәдениетін 2 топқа жіктейді.

1. Ұлттық сөйлеудің мәдениеті

2. Жеке тұлғаның сөйлеу мәдениеті.

Бүгінгі таңда көптеген лингвисттердің назары ауызша қарым-қатынасқа бағытталған және тіл иеленушінің мінезқұлықтарының түрлерінің ішінде сөйлесім әрекетіне ауып отыр. Сөйлеу этикеті көптен бері этнография мәселелерінің бірі деп қарастырылуда, оны зерттеуші ғалымдар қатарына А.К.Байбурин, Е.А.Разван, Э.И.Померанцева, К.Могиланский, Т.Балгимбаев, С.А.Токарев т.б. жатқызуға болады.

Заманауи тіл білімінде көптеген тілдердің сөйлесім этикетінің құрылымы айқындалмаған, вербалды және бейвербалды этикет компоненттерінің өзара қатынасы бекітілмеген, сөйлеу этикетінің өзгеруіне әсер ететін динамика мен факторлар зерттелінбеген. Сөйлесім қатынастары мәселелері А.Қ.Шаяхметованың диссертациясында қазақ және орыс тілдеріндегі көркем шығармаларындағы коммуникативтік сөйлеу құрылымы жайында, Қ.Ш.Қожғалиеваның қазақ тілі сөйлеу қарым-қатынастағы ұлттық мәдени специфика мәселелері жұмыстарында қарастырылады.

М.К. Қармысованың диссертациясында орыс және француз тілдеріндегі сөйлеу формулалары және А.Сейсенова мен А.Қобылановтың жұмыстарында қазақ тілінің этикеті зерттелген. Әртүрлі тіл иеленушілер арасындағы әртүрлі түсінбеушіліктер мен араздықтар сол халықтың сөйлеу этикетін, сөйлеу мәдениетін білмеуден орын алады.

Зерттеу барысында сипатталған іскери сөйлеу мәдениетінің мазмұны негізінде жаңа өнімді тұтынушыларға таныстыру қызметі, компаниялардың жасап жатқан істері жөнінде хабарландыру жасау, олардың стратегиясын қайта қарастыру немесе оған шолу жасау, ұсыныс жасау топтары анықталады.

Іскери қарым-қатынас ұтымды, әрі сенімді өтуі этикалық нормалар мен

ережелерді қатаң сақтауына да тәуелді. Ондай нормалар мен ережелер компания мүшелерін қоғам алдында жауапкершіліктерін ұмытпай, көпшілікке тек шындыққа сәйкес ақпараттарды беруге міндеттейді. Мұнда этикалық сипатта келетін хабарлама нақты әрі дұрыс қалпында берілуі тиіс.

Сендіру барысында әдеби норманы сақтау, сөйлеу мәдениеті әсер етуге негіз болады.

Олар сөйлеушінің лауазымдылығын, білім деңгейін, моральдық қасиеттерін анықтауға мүмкіндік береді.

Іскери қарым-қатынаста сендіру іскери адамдардың бір-біріне деген сенімімен ықылас ынтасына, қошамен-құрмет көрсетуімен ортақ мақсатты көздеуімен, екі жаққа да ортақ пайда әкелетін сипатта келеді (Лавриненко, 1999).

Іскери қатынас негізінен екіге бөлінеді: *мәдениетаралық және мәдениет ішіндегі*. Яғни *мәдениетаралық* дегеніміз әртүрлі мемлекет немесе әртүрлі халықтардың мәдениеттерін салыстыру-салғастыру болса, *мәдениет ішіндегі* деп, бір мемлекетке немесе ортақ халыққа жататын адамдар арасындағы қатынас аталады.

Түрлі мәдениет өкілдерінің ауызша және жазбаша қарым-қатынасын ұлтаралық, мәдениетаралық байланыс түріндегі дискурс деп қарастырамыз. Қазіргі таңда дискурстың мәдениетпен байланысы өзекті болып отыр. Дискурстың мәдениетаралық зерттеулерінде әрбір мәдениеттің өзіндік ерекшелігін ескеру міндеттеліп отыр. Сондықтан кез-келген іскери байланыс оған қатысушылар тек қана іс жөнінде әңгіме қозғап, оны түсінбеушіліктен алшақ болу, қажетті ақпарат беруін қамтамасыз ету сияқты тұстарды ескергенін міндеттеу мүмкін емес. Түрлі мәдениет өкілдері өз мәдениетінде қалыптасқан ережелер мен нормаларды ескере отырып іскери қарым-қатынасқа мән береді. 1966 жылы Р.Каплан дискурстың мәдениет арқылы нақтыланған бес түрін береді. Капланның пайымдауынша семиттік тілдер өкілдері қарым-қатынасқа қатысушылар туындауы мүмкін деп қарастыратын факторларды

импликациялауға жақын. Көптеген азиялық тілдер өкілдері аргументтерді спиральды түрде, байланыстың әрбір этапында олардың ауқымын кеңейте, тереңдете дамытады. Олардың ойынша коммуникация барысында қарастырып отырған мәселені жақсы түсінуге ықпал етеді. Роман тілдері өкілдері үшін коммуникация объекті бойынша кейінге шегіну, сілтеме беру, дауысқа салу сияқты факторлармен барлық компоненттерді вербализациялау тән. Орыс тіліндегі коммуникация барысында тақырыптан жиі ауытқу, көпшілікпен аргументацияға бару сипаты басым. Ағылшын тілі тура, нақты, логикалық тұрғыдан дұрыс реттелген, ретті, анық вербалды коммуникация орын алатынын атап көрсетеді. Сондықтан Каплан осы сипаттарына қарай дискурстың мәдениет типтеріне сай үлгілерін және дискурс құрылымының құрамына байланыстылығын айтады, бұндай сипат мәдениеттің жоғары-контекстуалдылығы мен төмен-контекстуалдылығына байланысты екенін ескереді.

Клайнның зерттеуінше ағылшын тілі мәдениеті мен басқа мәдениеттер параметрлері болып дискурстың формасы мен мазмұнына қатысты екенін айтады. Оның ойынша ағылшын мәдениеті төмен-контекстуалды мәдениетке жататындықтан олар формаға зор көңіл бөлетінін айтады. Дискурстың негізгі және нақты элементтері вербалды болуы тиіс екенін, дискурс құрылымы мен оны бағалауда формалды/ресми аспектер негізгі қызмет атқаратынын айтады. Клайнның ойынша тағы бір ерекшелік дискурстың абстрактылығы мен нақтылығында. Ағылшын тілі дискурсында нақтылық басым, онда фактілер көбірек екенін айтады (Кабакчи, 2004).

И. Васильева дискурсты қолдануда «коллективтік» және «индивидуалистік» мәдениетке жату себептеріне де байланысты деп береді.

Түрлі мәдениет өкілдері арасындағы іскери байланыс жемісті болуы үшін нақты тілде орын алып отырған дискурс формасы мен мазмұны жайлы ой қалыптасуы қажет, коммуникацияға қатысушылардың осы факторлар жөнінде білімі болуы тиіс.

Ағылшын тілі ана тілі емес коммуниканттар шетел мәдениеті дискурсының принциптерін сондай-ақ ана тіліндегі дискурс принциптерін меңгеруі тиіс. Ондай болмаған жағдайда грамматика мен лексиканы шет тілінде дұрыс қолданғанмен коммуникация жемісті болмай, тіпті жағымсыз жаққа қарай орын алуы әбден мүмкін (Петрова, 2005).

Мәдениетаралық қарым-қатынас мәселесі түрлі жолдармен қарастырылады. Мәдениетаралық байланысты БАҚ тұрғысынан қарастырушы ғалымдардың пайымдауынша байланыстың мұндай түрі халықаралық ақпарат жеткізу, әлемдік сөз бостандығы, ақпараттың батыстық билеушісі, ақпарат пен мәлімет таратуда заманауи электронды технологияларды қолданумен ұштастырады. Ғалымдардың енді бір тобы мәдениетаралық қарым-қатынасты түрлі ұлттар мен мемлекеттер арасындағы халықаралық қатысым ретінде зерттейді. Ғалымдардың тағы бір тобы мәдениетаралық қарым-қатынасты халықаралық іскерлік, көпмәдениетті ұйымдар мен мекемелер арасындағы келіссөзге бағытталған халықаралық қатысым ретінде қарастырады.

Қазіргі таңда МАҚҚ мәселелерінің күрт дамуы мен зерттеу құралына айналуына мынадай себептерді айтуға болады: 1) Жаңа технологиялардың дамуы, яғни, коммуникация жылдам әрі әркімге қол жетімді болып отыр. 2) Көлік қатынастарының дамуы, яғни, түрлі мәдениет өкілдерінің көзбе-көз қарым-қатынас жасауы артып отыр. 3) Іскери әлем халықаралық деңгейге жетіп, халықаралық экономика тәуелсіздікке бет бұрды. 4) Жаппай әлемдік көші-қон кейбір елдердің демографиялық мәселелерін шешіп, жаңа мәдениетаралық тұрақтылық мен қоғамдастықтардың пайда болуына ықпал етті. 5) Мәдени айырмашылық және көпмәдениеттілік жұмысшы және ішкі өмір шындығына айналып отыр.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

Антонова, Л.Г., (2008). «Концепт» и «контекст» в условиях современного коммуникативного пространства // Филология, 4(57), 157-160.

Arnold, L. V., (1986). The English Word, 386.

Бабушкин, А.П., (1996). Типы Концептов в Лекско-фразеологической Семантике Языка, 104.

Буркитбаева, Г.Г., (2005). Деловой дискурс: онтология, интеракция и жанры: дис. , 301.

Донец, П.Н., (2004). Теория и межкультурная коммуникация: Специфика культурных смыслов и языковых форм: дис. ... док. филол.наук., 367.

Исабеков, С.Е., (2010). Основы когнитивной лингвистики, 404.

Кабакчи, В.В., (2004). Практика англоязычной межкультурной коммуникации, 480.

Кибанов, А.Я., Захаров, Д.К., Коновалова, В.Г., (2003). Этика деловых отношений, 368.

Құнанбаева, С.С., (2010). Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы, 324.

Лавриненко, В.Н., (1999). Психология и этика делового общения, 28-40.

Льеонтьев, А.А., (1993). Языковое Сознание и Образ Мира, 174.

Milton, J., Bennett, (1998). Intercultural Communication: A Current Perspective, 28-60.

McCarthy, Michael, (1991). Discourse Analysis for Language Teachers, 21-30.

Петрова, Т.А., (2005). Лингвокультурологический аспект официально-делового дискурса: на материале документации учреждений сферы образования Уральского региона: дис. ... канд.филол.наук, 249.

Рысалды, К.Т., (2013). Мәдениаралық коммуникацияның кейбір аспектері туралы // Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары, 984-987.

Тюрина, С.Д., (2012). Диалогический дискурс в деловой межкультурной коммуникации,
[http:Сайт www.my-luni.ru/journal/clauses/112/](http://www.my-luni.ru/journal/clauses/112/)

МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ КОММУНИКАЦИИ БИЗНЕС-ДИСКУРСА И ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы делового дискурса, межкультурной коммуникации в деловом общении, контекстуальные проблемы коммуникативной компетентности. Даны рекомендации для формирования межкультурной коммуникативной

компетентности студентов. В статье также проводится анализ бизнес контекста, межкультурный характер бизнес-дискурса, письменных и устных жанров бизнес-дискурса. Рассмотрены вопросы, представляющие ценную теоретическую информацию для бизнес-дискурса и межкультурной коммуникации

Ключевые слова: дискурс, общение, переписка, межкультурный характер, межличностная коммуникативная компетентность, контекст, парадигматическая и синтагматическая коммуникация, бизнес-дискурс, бизнес-текст

НА АНГЛИЙСКОМ